

MART JAAGUS – 100

26. aprillil 2021 möödus 100 aastat põllumajandusteadlase, heintaimede sordiaretaja, Mart Jaaguse sün-
nist. Ta lapsepõlv möödus Pärnumaal omaaegses
Tammiste vallas Päriveres (tollal Soo) külas Lõo talus.
Oli nelja poisilapsega peres vanim. Hariduse omanda-
mine algas Are 6-kl koolis 1930. aastal. Omakäelises
elulookirjelduses kirjutab ta, et õppimine edenes tal
algkoolis vaevaliselt nii kesiste võimete kui laiskuse
tõttu. Sellele räägib vastu tegelikkus: Mart viidi
kolmandast klassist kohe viiendasse ning 1935. aastal
saadud lõputunnistusel olid tal ainult neljad-viied.
Niisugune hinneterida võimaldas aastatel 1935–1939
jätkata õpinguid Pärnu Kaubanduskeskkoolis. Selles
koolis omandas ta hea masinkirja oskuse, saavutas
kõrgeid kohti (ja auhindu) nii koolisisestel kui -välistel
võistlustel. Vanima poja õigusega pidi Mart pärima
tal, mistõttu oli plaan edasi õppida üks aasta põllu-
majanduskeskkoolis. Sissesaaamisel oli aga nõutud
gümnaasiumi lõputunnistus, kaubanduskeskkooli tun-
nistusest ei piisanud. Kaugõppe teel Tallinnast güm-
naasiumi hariduse omandamise segas ära poliitiline
muutuste rida ja peatselt alanud sõda. Esimesel
okupatsiooniaastal võeti Mart Jaagus kutsealusena küll
Pärnus arvele ja kohustati õppima vene keelt, kuid
1941. aasta juulis ta mobilisatsioonist pääses. Jäi
talusse tööle, veebruaris 1944 mobiliseeriti aga Saksa
sõjaväkke. Kutsealuste kogunemine oli Pärnus Kau-
banduskeskkooli ruumes. Kui otsiti masinkirja osku-
sega inimest, meenus kooli direktorile masinakirja
võistlustel edukalt esinenud Mart Jaagus. Nii sattus
Jaagus sõjas mitte eeslinile vaid staapi, kus pidas
igapäevast laskemoona arvestust – palju mürske välja
tulistatud, palju veel alles. Sõda lõppes Mart Jaagusele
Permikülas 18. septembril kui rinne lagunes ja algas
kaotiline taganemine. Mart Jaagusel õnnestus kolme
päevaga kodutallu jõuda, riided vahetada ja pikka-
mööda ka isikuttõendav pitsatiga paber hankida.

Novembris võttis taastunud nõukogude võim Pärnu
sõjakomissariaadis ta jälle arvele ja suunas filterlaag-
risse remonditöödele – esialgu Pärnus, kuid detsembrist
juba Tallinnas. Peamine töö oli Estonia teatri taasta-
mine. Hea masinakirja oskus ja oskus arvelauda
käsitleda tuli siingi kasuks. Vajati arveametnikku,
kelleks Mart Jaagus täpselt sobis. Uus amet võimaldas
tal filterlaagri territooriumilt vabamat välja pääsemist.
Poole õppeaasta pealt andis dokumendid sisse õhtu-
keskkooli, mille 1946. aasta kevadel eksternina edukalt
lõpetas. Eksternina pidi kõigis õppeainetes, mille hinne
läks tunnistusele, sooritama eksami. Samal kevadel
õnnestus tal saada pass ja tunnistus filterlaagrist vaba-
nemise kohta. Juulis sõitis Tartusse, otsustas õppida
ülikoolis põllumajandust. Sisseastumiseksamid soori-
tas hiilgavalt – kõik viitele, kuid mandaatkomisjon
leidis, et niisuguse taustaga inimestel ülikoolis kohta ei
ole. Asjasse sekkus Mart Jaaguse ema vend professor
Julius Tehver, kes oma autoriteediga saavutas ülemus-
telt loa võtta Mart Jaagus siiski üliõpilaseks, seda tema
vastutusel.

Õppimine ülikoolis kulges Mart Jaagusel väga edu-
kalt, sai alates teisest semestrist kogu aeg kõrgendatud
stipendiumi. Toidutalonge maalt pärit üliõpilastele ei
antud, elas kodust saadud toiduainetega professor
Tehveri peres. Teisel kursusel juhtus intsident koduloo-
made anatoomia ja füsioloogia eksamil. Tavaliselt
luges seda ainet professor Tehver, kuid Mart Jaaguse
kursusele millegipärast professor Vau. Professorid
omavahel ei klappinud ja Vau hindas kiusu pärast Mart
Jaaguse vastused nelja vääriliseks. Dekaan Osvald
Hallik, kes professorite omavahelist nägelemist teadis,
andis Mardile võimaluse eksam komisjoni ees uuesti
sooritada. See õnnestus ja diplomiga kaasaskäiv hinne-
teleht jäi rikkumata. Põllumajandusteaduskonna riigi-
eksamid toimusid 1950. aastal lõpetanutele septembris
(varem alati kevadel). Enne eksamite lubamist toimus
jälle mandaatkomisjon, mida juhtis ministrite nõukogu
tookordne esimees Arnold Veimer. Komisjonile tuli
esitada põhjalik elulookirjeldus ja täita pikk üksik-
asjalik ankeet. Mart Jaagusele ähvardas kõik see saada
saatuslikuks: kuulumine ja osavõtt omakaitse ettevõt-
mistest aastatel 1941–1944, osalemine 1944. a suvel
sõjas saksa poolel, lisaks kodutalu kulaklikuks kuuluta-
mine. Komisjoni ette suunati üliõpilasi tähestiku järje-
korras. Dekaan August Eenlaid, teades Mart Jaaguse
kriitilist olukorda, sokutas ta komisjoni ette väljaspool
järjekorda nii, et komisjoni liikmetel ei olnud eelnevalt
aega tema materjalidega tutvuda. Komisjoni liikmeid
vaigistava Arnold Veimeri käeviipega lubati Mart
Jaagus riigieksamitele ja määrati lõpetajana põlluma-
jandusministeeriumi käsutusse. Mart Jaagus lõpetas
ülikooli kiitusega. Valitses teadmine, et kiitusega lõpe-
taja saab põllumajanduse ministeeriumi raames ise töö-
koha valikul kaasa rääkida. Käis ministeeriumis kaad-
rite valitsuse juhataja jutul. Ei lastud aga isegi istuda.
Püstijalu anti teada, et tuleb asuda tööle määratud
kohal. 1. novembrist 1950 asus Mart Jaagus Vasalema
MTJ-is tööle jaoskonna agronoomina, sealt oma-
korda määrati 17. detsembrist 1953 kolhoos "Kalev"
teenindavaks agronoomiks. Agronoomi töö kõrvalt
puutus Mart Jaagus kokku probleemidega, mis seotud
tööde mehhaniseerimisega, eriti uute masinate kasu-
tuselevõttuga. Omandatud oskuste tõttu saavutas vilu-
muse ja tuntuse, mistõttu kutsuti (sõidutati) teda masi-
naid töösse juurutama ka väljapoole teeninduspiirkon-
da. Oskuste süvenedes otsustas omandada teise kõrg-
hariduse põllumajanduse mehhaniseerimise teaduskon-
nas. Varasema kõrghariduse baasil võeti ta 1953. aasta
jaanuaris ilma sisseastumiseksamiteta teisele kursusele
nii, et ei pidanud ankeeti täitma ja mandaatkomisjoni
ees käima. Edukalt kulgenud õpe katkes siiski neljandal
kursusel, pärast seda kui Mart Jaagus asus 1955. aasta
juulis teadurina tööle Jõgeval. Edasine teadustöö nõu-
dis kogu tähelepanu. Tööle kutsujaks ja ministeer-
iumiga asjaajajaks oli tuntud rohumaateadlane ning
kultuurkarjamaade spetsialist Aleksander Adojaan.
Tööülesandeks oli esialgu kultuurkarjamaade rajamis-

ja hooldamistööde mehhaniseerimisvõimaluste leidmine. Töö tulemina ehitas ja juurutas tootmisse karjamaaäkke, mille tööpõhimõtet kasutatakse tänapäevani. Lisaks lahendas Mart Jaagus kõrreliste heintaimede laiarealiselt rajatud seemnepõldude, rühvelkultuuride ja kartuli reavaheltharimise küsimuse traktori jõul, konstrueeris sellekohased riistad. Kõiki neid töid tehti varemgi, kuid algeliste riistadega hobujõul.

1961. aastal pühendus Mart Jaagus liblikõieliste heintaimede karjamaasortide aretamisele. Esialgu piirdus töö valge ristikuga, hiljem lisandusid vegetatiivse levikuvõimega lutsernivormid. Valge ristiku temaatikat käsitles Mart Jaagus 1971. aastal edukalt kaitstud kandidaadiväitekirjas teemal: "Valge ristiku sortide ja kohalike päritolude rohumaaviljeluslike omadusi". Töö jätkuna aretas koos kolleegide V. Smoljakova ja E. Raudsepaga sordi 'Tooma', mis on leidnud tootmises kasutamist lisaks Eestile ka Kanadas. On läbi ajaloo teine Eestis aretatud taimesort, mida on Ameerika mandril tootmises kasutatud (talirukki 'Sangaste' kõrval). Lutsernivormidest on jõudnud sordina söödatootmisse võsunditega vegetatiivselt leviv 'Karlu' ja juurevõrsetega leviv 'Juurlu'. Mõlemad nimetatud sordid on populaarsed lähinaabritegi juures, sort 'Karlu' ka Saksamaal.

Mart Jaagus oli 1959. aastast abielus tuntud köögiviljade sordiaretaja Valvega (neiuna Aamisepp). Lapsi neil ei olnud. Pärast abikaasa surma (1995) ja pensionile jäämist (1999) veetis Mart Jaagus vanaduspäevi Pärnumaal kodutalus Lõol. Talu peab Mardi venna Jaani tütar Epp. Tegi seal jõukohaseid talutöid, koristas maaparandussüsteemi, ehitas elektritootmiseks tuulegeneraatori, hooldas mesilat jne.

Mart Jaagus suri nädal enne 88-aastaseks saamist 20. aprillil 2009 ja on maetud Tartus Raadi kalmistule Aamiseppade hauaplatsile abikaasa kõrvale.

Mart Jaagus õppis ülikoolis viimasel kursusel, mille agronoomia eriala lõpetajad said Tartu Riikliku Ülikooli diplomi. 1950. aastal lõpetas 70 agronoomi. Koos Mart Jaagusega said diplomi kiitusega veel Ülo Oll, Heino Kärblane ja Rudolf Pant. Kursusel õppinute seast kasvas välja rida taimekasvatuse eriala teadlasi: Arnold Piho, Vilmar Kruus, Jaan Liiv, Ervin Talpsepp, Tiit Nõges, Ella Kukk – kõik doktori- või kandidaadikraadiga teadlased. Samal kursusel õppis ka hilisem mitmekordne põllumajandus- ja aiandusminister Harald Vambola Männik.

Ants Bender